

İLETİŞİMDE ÖNEM VE DEĞER ATFETMENİN PSİKO SOSYAL TEMELLERİ

THE PSYCHO-SOCIAL BASICS OF ATTRIBUTING IMPORTANCE AND VALUE IN COMMUNICATION

Şenkaya Ören*

“Bilgiyi yüzeyden anlayanlar ukalalaşır,
derinden kavrayanlar olgunlaşır”

ÖZET

Önem ve değer, kişilerin ve toplumun insanlara ve nesnelere karşı tutumlarını belirleyen nicel ve nitel ölçülerdir. Özellikle sosyal yaşamda “önem”, bulunduğu durumdan dolayı kişilere, nesnelere ve olaylara dışarıdan yüklenen nicel bir ölçüdür. “Değer” ise daha çok kişinin kendi emeği, bilgisi, becerisi ve çabası ile elde ettiği niteliksel birikimleri ve değişimleri ifade eder. Değerin evrensel ölçülerinin olmasına karşın, önemin daha çok kişisel ve yerel özellikler taşıdığı da görülmektedir. İş böyle olunca şu sorularla karşılaşmaktayız: Mutlak değerler var mıdır? Değer; üretilen, iletilen ve paylaşılan bir ölçü müdür? Hızla değişen çağımızda değerler kalıcı ve evrensel özellikler taşıyabilir mi? Bu soruların cevabı; felsefi, sosyal, psikolojik ve kişiler-arası iletişim bağlamında aranmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Önem, önemseme, değer, değer verme, yüce değerler, farkındalık

ABSTRACT

Importance and value are qualitative and quantitative measures that determine attitudes of individuals and society towards objects and people. Especially in social life “importance” is a quantitative measure that is loaded to individuals, objects, and events externally. “Value” is expressed as qualitative accumulation and change obtained by individual’s own effort, knowledge and skill. Although the value has internationally accepted measures, the importance possesses personal and local characteristics. Therefore, the following questions rise: Are there any absolute values? Is the value a produced, transmitted, and shared measure? In today’s rapidly changing world, can the values have permanent and international features? Answers to these questions are investigated in terms of philosophical, social, psychological, and interpersonal communication.

Keywords: Importance, considering important, value, value-giving, supreme values, awareness

*Öğr. Gör. Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü,
E-Mail: skayaoren@gmail.com

GİRİŞ

İnsanların önem ve değer algılarını şekillendiren birçok etken vardır. Bunların başında kişilerin eğitsel, kültürel ve sosyal yaşantıları gelmektedir. Yaşantılar sonucu benimsedikleri sosyal rolleri doğrultusunda iletişimde buldukları kişilere önem ve değer yüklerler. Psikolojide eleştirel kuramlara göre “roller sahtedirler, ama aynı zamanda gerçektirler. Roller özne tarafından küçük bir irade gücü ile düşürülebilen bir maske olarak edinilmez. Bunlar yabancılaşmış bir topluma tıpatıp uyan yabancılaşmış davranışlardır. Toplumsal kötülük insanın hayat damarlarına işler; insanlar sadece rol yapmaz; rolün kendisidirler... Eleştirel kuram rollerin yalnızca bir maske olmayıp, bir biriyle ayrılmaz şekilde iç içe geçtikleri ölçüde gerçek, özgür olmayan bir toplumun davranış tarzı oldukları ölçüde yapaydırlar”. (Jakoby, 1996:94,)

Kişilere önem ve değer atfederken bireylerin kendi rolleri ve karşındakilere biçtiği rol belirleyici olmaktadır. Rollerini şekillendiren etmenler; bilişsel, duygusal ve sosyal yaşantıdır. Bireysel roller, öğrenme yoluyla kuşaktan kuşağa geçerek ve genelleşerek toplumsal rol kalıplarını oluşturabilmektedir. Bugün, giderek bireyler arasında yaygınlaşan yararçı tutum, rollerin, dolayısıyla iletişimde önem ve değer ilişkisinin de belirleyicisidir. Böyle bir genelleme yapmak herkes için doğru olmayabilir, ancak önem ve değer ölçülerinin kefi dengede olmayıp, günlük yaşamda önem lehine sürekli değişmektedir.

Bu çalışmada amaç; önem ve değer kavramlarının sözlük tanımlarından çok, geçmişten günümüze geçirmiş

olduğu anlamsal değişimleri, yaşantılarımızı yönlendirme gücünü dolayısıyla iletişimdeki gücünü irdelemektir.

Bireylerin önem ve değer algıları toplumdan topluma farklılık gösterse de, bu algıların davranışa dönüşmesi bakımından evrensel benzerlikler taşıdığı söylenebilir. Toplumların gelişimi, bilginin değer kazanması ve demokratikleşme ile birlikte önemlilik yerini değerliliğe bırakmak zorunda kalmıştır. Özellikle gelenekçi toplumların bilişsel kodlarında, insanlar üzerinde ne kadar denetim gücünüz varsa, o kadar önemsenirsiniz ve değerli görülürsünüz yargısı vardır. Bu tutumun devamlılığı ise erk gücünüzün süresi ve sınırları ile orantılıdır. Toplumların geçirmiş olduğu sosyal ve eğitsel aşamalar bu iki kavramın algılanmasında doğal olarak değişmelerine yol açmıştır. Ancak henüz insanın değeri, düşünce hayatına ne kattığı ile değil, bireyler üzerindeki denetim gücü ile eşdeğer düşünülmektedir. Bu yaklaşım yalnız çağın yararçı toplumu ile sınırlı olmayıp, kökleri çok derinlere ulaşmaktadır. İlk çağ düşünürlerine, görüşlerinden dolayı uygulanan cezai yaptırımlar bu yaklaşımın belirgin özelliklerindedir. Yararçı bir anlayışta meta üretmeyen düşünce boş çabadır, hatta zararlı olabilir.

Toplumların ve bireylerin yaşantılarında bu iki kavram bir madalyonun iki yüzü gibi hep birlikte var olmuşlardır. Ancak ilettikleri mesaj dikkatlice okunduğu zaman, bireylerin duygu düşünce ve davranışlarında çok farklı etkiler yaptıklarını görebilmekteyiz. Bu bağlamda mesaj alışverişinde iletinin niyeti ve alıcının bu niyeti doğru okuyabilme kapasitesi ayrı bir önem kazanmaktadır.

1. ÖNEM VE DEĞERİN KAVRAMSAL ANLAMLARI

Bu iki kavram günlük hayatta sıklıkla bir birinin yerine kullanılmasına karşın kastettiği anlam ve davranış açısından oldukça farklı kavramlardır. Önem verme davranışının tanımını yapmak mümkündür. Çünkü önem, para ve zinet gibi alım gücü ve çekiciliği olan, insanlar tarafından yakın ilgi gösterilen, zamanın geçerli ölçülerinin belirlediği, etkileyici güce sahip nesne kişi ve kurumlardır. Ancak konu değerın nesnel olarak tanımlanmasına gelince iş zorlaşmakta ve karmaşıklaşmaktadır. Önem, sözlükte nicelik ve nitelik olarak değerli olma durumu, yani önemsenen, göz önüne almaya, hesaba katmaya ve üzerinde durmaya değer görülen, önemli sayılan, değer verilen olarak da tanımlanmaktadır (Püsküllüoğlu, 2004).

Değeri olgusal olarak tanımlarsak; “olgu bilincinden sonra ortaya çıkan, belli duyguları, arzuları, ilgileri, amaçları, ihtiyaç ve eylemleri olan özneye ilişkisi içinde, belli bir nitelikler yüklemeye belirlenen tavır; öznenin olana, olguya yüklediği nitelik. Buna göre değer söz konusu olduğunda işe mutlaka öznenin, kişiliğinin karışması gerekir; öte yandan, değer, öznenin ya da zihnin kuramsal bir tavır ya da yöneliminden çok pratik bir tavır ya da yönelimin ifadesidir. Değer, öznenin ilgili nesnenin amacı ve eylemleriyle olan ilişkisini ifade etmek üzere, ona diğer niteliklerine ek olarak, sonradan eklediği bir niteliktir. Değer işte bu süreçten sonra, kendi başına ve nesnel bir biçimde değerli bir şey olarak görülme suretiyle, nesneleştirilir ve nesneye yansıtılır. (Cevizci, 1996: 123-124)

Önemin sözlük anlamında, nicelik ve nitelik yönünden değerli olma durumuna vurgu yapılırken; önemseme ise göz önüne alma, hesaba katma, üzerinde durmaya değer görme, önemli sayma ve değer verme olarak tanımlanmaktadır (Püsküllüoğlu, 2004).

Yukarıda önem, değer verilen anlamında kullanılmış olmasına karşın önem ve değer kavramları anlam bakımından aynı duygu, düşünce ve davranışları anlatmaz. Bu bağlamda şu soruyu sormadan geçemeyiz: Acaba her önemsenen, gerçekte değerli olduğu için mi önemsenir? Yoksa günlük yaşamda kişileri etkileme gücünden dolayı değerli bulunmasa bile önemli mi görülür? Özellikle sosyal yaşamda “önem”, kişilerin elinde bulundurduğu erk gücünden dolayı dışarıdan yüklenen günlük geçerliliği olan ölçü olabilir.

2. DEĞER VERME ÇEŞİTLERİ

Değer kavramı bu çalışmada olumlu anlamda alınmışsa da değer verme davranışı da önem verme davranışı gibi tartışmalı bir konudur. Değer bir ölçüt olarak, olanla olması gereken ayrımını içerir ve her zaman olumlu ve olumsuz bir şey olarak görülür. (Cevizci 1996: 123-124). Ayrıca değer kavramı, günlük kullanımları bakımından, maddesel ve tinsel olmak üzere iki boyutlu bir durum göstermektedir.

Bir şeyin arzu edilen sonuçları üretmek bakımından sahip olduğu değere ve istenen bir sonuca ulaşmada araç işlevi gören bir şeyin sergilediği değere, araçsal ya da pragmatik değerler adı verilirken, bir şeyin bizatihi kendisinden dolayı sahip olduğu, kendi içinde ve kendi başına sergilediği değere asli değer denir. Öte yandan, bir

şeyin en yüksek sayıda insan için, en yüksek katkıda bulunduğu sürecin değerli olduğunu savunan görüş yararı değer anlayışı olarak bilinirken; iyilik, güzellik, doğruluk gibi değerlerin insandan bağımsız olarak var olduğunu, kişiden kişiye kültürden kültüre değişmeyen nesnel gerçekliklere karşılık geldiğini savunan görüşe nesnelci değer anlayışı; iyilik doğruluk ve güzellik değerlerinin nesnel bir gerçeklikleri bulunmadığını, kişisel duygulardan, tavır ve gerçeklik yorumlarından başka bir şey olmadığını dile getiren değer görüşüne öznelci değer görüşü ve nihayet değerlerin bir kültürden diğerine farklılık gösterdiğini, değerlerin kişinin çevresi, kültürü ve mizacı tarafından belirlenen kişisel ve toplumsal tercihlere göre olduğunu öne süren değer anlayışına da göreci değer anlayışı adı verilir. (Cevizci,1996: 123-124)

Yukarıda belirtildiği gibi önem de değer de kullanıldıkları duruma göre farklı anlamlar kazanmaktadır. Olgulara, olaylara ve kişilere yüklenen değer aynı kalmayıp değişmektedir. Günümüzde değer verme davranışı, asli değer anlayışından git gide “araçsal ya da “öznel”, “yararı” ve “göreceli” değer paradigmalarına doğru bir kayma göstermektedir. Asli değeri, kişilerin kendi emeği, bilgisi, becerisi ve çabası ile elde ettiği niteliksel birikimleri ve değişimleri ifade eden bir davranış olarak tanımlayabiliriz. Ancak çağımızda sorun, hem gerçek değer üretmekte, hem de değerlerin anlaşılmasında yatmaktadır. Bundan böyle değer yüklemeye bireyin kişiliği önemli bir ölçü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, değeri tayin etme ve değer verme davranışı kişilerin kişilik, kültürel, eğitsel niteliklerine bağlı olan bir durumdur. Değer kavramı kullanıldığı koşullara bağlı

olarak farklı boyutlar kazanmaktadır. Değerin bu özelliği dikkate alınarak “mutlak” ve “göreceli” olmak üzere iki şekilde niteleyebiliriz. Mutlak değer evrensel değişmezlik taşıırken örneğin “insanın değeri”, bunun karşısında yer ve zamana göre değişen göreceli geçici değerlerdir.

3. BİREYLERİN ÖNEM VE DEĞERİ DOĞRU KAVRAMASINDA EĞİTİMİN GÖREVİ

Günlük dilde ise kavramların arkasındaki derin anlamları kavrayamadan gelişigüzel olarak birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, eğitim düzeyi düşük çevrelerden gelen insanlar için normal karşılanabilir. Ancak söz konusu olan eğitimli olarak kabul edilen insanlar ise kavramların yerli yerinde kullanılmaması hoş görülür bir şey değildir. Bu, sosyal bilimlerde eğitimin önünde duran en önemli sorunlardan da biridir. Sosyal bilimlerde kavramlar, sınıldığından öte, gelişigüzel toplanmış söz yığını olmayıp, araştırma ve inceleme sonucu, sistemli bir düzen içinde yapılandırılan, neden sonuç ilişkileri kurulan bilgilerdir ve bilimin temel taşlarıdır. Kavramlarla düşünülür ve kavramlarla kişisel ve toplumsal olaylar hakkında çözümlemeler yapılır. Önem ve değer atfetmenin yönünü doğru olarak tayin etme ancak bilime dayalı bir eğitimle olanaklıdır. İnsan kişiliğinin temeli 0-6 yaş aralığında atılmaktadır. Ailenin ve eğitim kurumlarının çocukla iletişimleri, telkinleri, “rol-model” olmada benimsetilmeye çalışılan ölçüler ve sosyal yaşamdaki öncelikler, yetişmekte olan kuşakların neyi önemseyeceği ve neye değer vereceğini belirleyen etmenlerdir. Bu yolda geleneksel eğitim anlayışı ile çağın yarara öncelik tanıyan yaklaşı-

mının yolu ortak noktada buluşmaktadır. Her iki yaklaşımın da yetişenlerin bilinç kodlarına yerleştirmeye çalıştığı mesaj şudur: Ne kadar önem kazanırsan o kadar değerli olursun, senin başarının ölçüsü ve değerinin ancak kazandığın para ve işgal ettiğin mevki kadardır. Çağımızın yetiştirdiği bir kısım gençlik, bu iletiyi çabuk kavramış ve benimsemiş gözükmektedir. Bu anlayıştaki geçerli olan ölçü, insani değerlerin gelişimine yönelik bilgi, beceri ve donanımlar değil, pratiğe yönelik yararı ön planda tutan somut sonuçlardır. Bu yaklaşım, eğitim sürecinde anaokulundan eğitim kademelerinin zirvesine kadar geçerlidir. Önemli olan kişilerin almış oldukları diploma ve sertifikalardır, nasıl yetiştiği ise ikinci planda kalmaktadır. Politikalara ve istatistiklere veri olarak yansıyan da nicelik ölçüleridir.

Gelişimci ve asli değer üretme anlayışı ancak, gelenekçiliğin “önem atfetme” davranışını aşmış ve de günün “yararlı” yaklaşımlarının dışında bir bakışı benimser. Bu yaklaşıma göre değere yüklenen anlam ise fayda getiren her şey değerlidir: Ancak gerçek değer nedir? Sorusu akla gelmektedir. Bireylerin kendi birikimlerine, becerilerine dayanarak, ulaştıkları maddi ve manevi düzey, yerellik sınırlarını aşmış, onu evrensel çizgiye taşıyorsa bu gelişmişliğin ve gerçek değer ölçüsülabilir. Bir kişinin gerçek değeri, etki alanını evrensel doğrularla nasıl kullandığına bağlıdır. Ancak, neyin değerli neyin önemli olduğu ölçüsü her zaman kesin sınırlarla ayrılmayıp, kişiden kişiye ve toplumdaki topluma ve de bir toplumda zaman içerisinde değişmektedir. Konu bu şekilde ele alınca bazı sorularla karşılaşmaktayız: Mutlak değerler var mıdır? Değer; üretilen, iletilen ve paylaşılan

bir ölçü müdür? Hızla değişen çağımızda değerler kalıcı ve evrensel özellikler taşıyabilir mi? Bu soruların cevabı, felsefeci Timuçin (2005), tara-fından “Küreselleşme Karşısında Değerlerimiz” adlı sempozyum da sunduğu bildiriye verilmeye çalışılmıştır. Ona göre değer, insanın yaşamında evrensel bir amaç oluşturabilecek vazgeçilmez olan şeydir. Yaşamı sürdürmek ve anlamlandırmak için değerler kaçınılmaz olan şeylerdir. (Timuçin, 2005:11–12)Timuçin' in bu tanımına göre değer evrensel bir amaç oluşturur, yaşamı sürdürmek için vaz geçilmezdir ve yaşamın anlamıdır. Değer iletildiği paylaşıldığı sürece varlığını sürdürür. Ancak değişen dün-yada sürekli ve kalıcı değerlerden söz etmek olanaklı olmayıp, değer kavramının ebediliğinden söz etmemiz mümkündür, çünkü her çağ kendi anlamlarını ve değerlerini üretecektir.

4. ÖNEM VE DEĞER İLİŞKİSİNE DÜŞÜNSEL YAKLAŞIMLAR

Gerçek değer, tesadüflerin ve gelişigüzelliklerin ürünü olmayıp, yoğun bir düşünsel güç ve çaba sonucu elde edilen bir nitelik düzeyidir. Bireyler düşünsel etkinliğini gündelik bilinç düzeyinden yetkin bilinç düzeyine taşıyabildiği ölçüde “yarar” değerlerden “yüce/ asli” değerlere doğru bir gelişim gösterecektir. Bilinç düzeyi sınırlı insanlar için “yarar değerler” her şeydir. XVII. yüzyılın ünlü ve ilginç ahlakçısı La Rochefauld eleştireci bir bakışla şöyle der: “Şeref aşkı, utanma korkusu, mal mülk edinme tasası, yaşamımızı rahat ve hoş kılma arzusu ve başkalarını alçaltma hırsı genelde insanlar arasında değer denilen şeyin nedenleridir”. Ancak yetkin bilince ulaşmış kişiler, yüce değerlere yönelirler. İyinin ve güzelin peşinde olmak

gerçek anlamda insan olmanın temel koşuludur. Yüce değerlere yönelen bilinç yetkin olmakla özgür bilince sahip olur. O bu yönelimini bir lüks olarak değil de bir gereksinim ve hatta bir zorunluluk olarak yaşar. Albert Camus, “Özgür zihin zorunlu olanı sever” der. (Timuçin, 2005: 12)

Yirminci yüzyılın tanınmış düşünürlerinden olan Sartre ise değer kavramına değinirken değeri özgürlükle ilişkilendirir. Sartre “değer bir şeydir ama bir şey değildir” derken hemen değerle özgürlük arasında bir bağlantı kurup, “Değerli olan özgürlüktür” diyerek bilincin kendisinin de bir değer olduğunu söyler. (Murdoch, 1983: 71-74) Ona göre değer hem koşulsuz olmak, hem de var olmamak niteliklerini taşır; değer, var olan durumlarla bir ve aynı şey gibi ele alınamaz ya da onlarla özdeşleştirilemez. Çünkü böyle yapılacak olursa “Varlığın olumsuzluğu değeri öldürür” demektir (Aynı, 1983: 71-74). Sartre bu düşüncesinde değeri tinsel boyutu ile ele alarak günlük geçerliliği olandan öte daha “meta” bir anlamı olduğunu vurgulamıştır. Çünkü eski Yunanca’da meta; onunla birlikte, ona dair ve onun üstünde anlamlarına gelmektedir. (Cüceloğlu, 1992: 23). Bu anlamda “değer” kavramının, iletişim sürecinde “önem” ile birlikte ancak onun üstünde bir meta anlamının olduğu düşünülebilir.

Russel Jacoby, Komfornist psikolojinin eleştirisini yaparken, Adorno’nun şu görüşüne yer verir: “Bizzat öznellik nesnellığe götürülmelidir, onun hareketleri bilişten (cognition) uzaklaştırılmamalıdır.” Bu görüşten hareketle, “Nesnel bir öznellik kuramı ‘iki kere’ nesneldir ” der (Jacoby, 1996:108). Önem ve değer arasında da böyle bir diyalektiğin varlığından söz edilebilir. Eğer değerlilik anlamını

bilgi gücünden ve emekten alıyorsa bu da bireylerin bilincinde anlam buluyorsa ve de değer, hak ettiği önemi kazanıyorsa, o zaman değere dayalı önem “iki kere” önemlidir.

Sartre, değeri bir atfetme eylemi olarak niteler. Onun bakışında, hem değer hem de önem, kişilerin çevrelerinde olup bitene anlamlar yüklemesidir. Her ikisi de bir atfetme davranışdır. Bu nedenle atfedenele atfedilen arasında “ilişkisel düzey” bireyin bilinciyle sınırlıdır. Çünkü değer yükleme insan ilişkisinin nasıl yorumlandığını anlatan bir düzeydir. Önem, çoğu zaman anlık ilişkileri ve o ilişkinin içeriğini veya görseelliğini anlattığı halde, değer bilgiyi ve yorumu gerektirir (Timuçin, 2005:12). Bu anlamda Av-şar’ın da belirttiği gibi “değer yaratmak ve de değeri değer diye belirlemek bireyin sorumluluğuna girer.”

Yine Sartre, değeri, bilincin özlemini duyduğu sağlam ve dolgun varlıkla bir tutar gibidir. “Bilincin doğası gereği sürekli olarak kendini aşıp yöneldiği en yüce değer; özdeşlik, saflık ve süreklilik nitelikleri taşıyan benin mutlak varlığıdır. Bunu söylemek, herhangi bir şeyi değer diye kabul etmenin, o şey aracılığı ile insanın kendi benliğinin belli bir denge ve sağlamlığa kavuşmayı aradığını söylemektir (Murdoch, 1983: 74–75).

Görüldüğü gibi Sartre, değeri “ben’in mutlak varlığı” olarak nitelemiştir. Sartre, konu ile ilgili görüşünde, “Öyleyse değer ve değer duyusu dediğin şey, aslında tamlığın eksikliğinin duyulmasıdır. Ve bize bu eksikliği açıklayan; düşünömcü bilinç, yani vicdan” tespitinde bulunmuştur (Murdoch, 1983: 73–74). Tamlığın eksikliğini duymak kişilerin öz eleştiri yaparak eksik olanı giderme çabası içinde olmasıdır ki bu mükemmel

olmak demek değil, sürekli kendini yenilemesidir. Bu çaba insanı değere götürür ki asli değer bu olsa gerek. Benzer bir görüşü Freud'un öğrencisi Adler'de görmekteyiz. O'na göre "Kişilerin aşağılık duygusundan kurtulup üstünlük duygusuna kavuşmak için sürekli eksiklikleri ile mücadele etmesi gerekir. Çünkü üstünlük duygusu insanların elde etmek istediği esas güçtür." (Cüceloğlu1991, 416). Genellikle eksiklik duygusuna değersizlik duygusu eşlik ettiğinden, kişilerin değersizlik duygularından kurtulup kendilerini değerli hissedebilme çabaları yaşam boyu sürmektedir. Demek ki değer erişilen son bir zirve olmayıp, tırmanılarak çıkılan, her bir basamağa verilen addır.

Tarihimizde de "önemli" olmakla "değerli" olmak arasındaki farkı gözler önüne seren yaşantılar ve özlü sözler vardır. Tarık Buğra'nın "Osmanlık" adlı romanından televizyona uyarlanmış ve yönetmenliğini Yücel Çakmaklı'nın yaptığı "Kuruluş" filminde şu sahne çok anlamlıdır: Yaşlanan Ertuğrul Gazi'nin yerine seçilecek "Bey" için Osmanlı'nın manevi mimarlarından Şeyh Edebali'nin de aralarında bulunduğu, Kayı Boyu'nun aksakallıları ve ileri gelenleri müşavere için toplanırlar. Ertuğrul Gazi'nin Osmanlık'a söylediği söz önemli ve değerli farkını anlatması bakımından çok çarpıcıdır: "Oğul! Kayı'nın büyükleri "Bey" olarak seni uygun gördüler, seni Kayı Boyu'na, Söğüt'e "Bey" seçtik; ancak "Bey olmak" senin elinde... Bey seçilmek başka, bey olmak başka" (Milliyet.com.tr, 2011). Bilgi ve iletişim çağı diye adlandırılan çağımızda, bundan yüzyıllar öncesinde söylenmiş bu sözün anlamını günümüz insanı ne kadar kavramış ve yerine getirebilmektedir? Yukarıdaki düşünürlerin değerle ilgili

ortak paydalarını belirleyecek olursak, değer bir insanın yaşamında evrensel bir amaç oluşturabilecek kadar vazgeçilmez olan şeydir. Yaşamını sürdürmek için de, yaşamı anlamlandırmak için de değerler kaçınılmaz olan duygu, düşünce ve eğilimlerdir. Değer kavrayışı, özellikle yüce değerler düşünülürken zaman ve toplumlara göre değişiklikler göstermektedir. Yüce değerler bireysellik temelinde oluşur, evrene açılırlar. Onu belirleyen bireyin bilinç koşullarıdır. Bu çerçevede değer yaratmak ve değeri belirlemek bireyin sorumluluğuna girer, değer oluşumunda göreneklerin ve alışkanlıkların büyük ölçüde etkili olduğu doğrudur. Bununla birlikte o, her şeyden önce bireysel bilinç koşullarıyla ilgilidir (Timuçin, 2005: 11-12). Bu bilinç, kendini eleştirebilen, dünü göz ardı etmeyen, bugünü nesnel olarak sorgulayabilen, geleceğe yol gösteren, ışık tutan, yani yüce değerler üreten bir bilinçtir. Günün faydacı ve çıkar ilişkileri pazarına mal üreten bir bilinç değildir.

5. KİŞİLERARASI İLETİŞİMDE ÖNEM VE DEĞER İLİŞKİSİ

Günümüzde kavramları gerçek anlamlarına uygun olarak kullanamama ile ilgili bu "değer paradoksu" (paradox of value) çağın insanının yaşam felsefesine ve ilişkilerine yön veren etkili bir ölçü haline dönüşmüştür. Bunun anlamı şudur: "Senin için hayati önem taşıyan yaşamı sürdürmek için zorunlu olan malların değerleri, gösteriş amacıyla tüketilip hayati hiç bir önemi olmayan ve lüks tüketime konu olan malların değerlerinden daha düşüktür. Örneğin; su ucuz ve doğada çok miktardadır, bu nedenle doğada ve piyasada az miktarda bulunan mücevher kadar değerli olamaz (Demir

ve Acar: 1997). Oysaki su yaşam için olmazsa olmaz olan asli (doğal) değerdir, onun değeri az bulunurluğundan değil, yaşamı belirleyiciliğindedir. Asli değer çoğu zaman onu üretenin ömrü ile sınırlı olmayıp onu aşabilmektedir. Buna karşın değerden yoksun önem, önemseyenin ömrü ile sınırlıdır. Bu nedenle düşünen kafa, üreten emek ve gören gözler için varoluşun değeri emekle şekillenmektedir; emeğin diğer adı ise değerdir.

İnsan ilişkilerinde anlamını bulan değer verme ve önemseme davranışları ve tutumu insanın öz bilinciyle ilgilidir. Öznelci, yararcı ve görelî değer anlayışında olanlar karşısındaki değer ve önem yüklerken, sürekli ve ilk iş olarak çevresel ya da dışsal güçlerin ağırlığını tartmaya çalıştığı görülmektedir. Bireyler çevresel güçlerin zayıf olması durumunda, içsel bir yüklenme yapabilmektedirler. Bununla birlikte, toplumsal olarak onaylanan davranışlarla ilgili olarak güçlü dışsal etmenler vardır. Kişi başkalarının onay ve kabulünü sağlamak ve sürdürmek için bu davranışlarda bulunur (Freedman, Sears Carlsimth, 1998: 137). Bu tutum ve davranışı etkileyen güç, bireylerin ilişkilere yüklediği önem ve değer ölçüleriyle yakından ilgilidir. Söz konusu psikolojik gerçek, sosyal ilişkilerimizde bir ahlaki sorunu da birlikte getirmektedir. Bireylerin inandıkları ile yaptıkları arasındaki tutarsızlık ve içine düştüğü iç çatışma, o an için geçerli ve önemli olanla, gerçek değerli olan arasında bazen uzlaşmaz bir çelişki oluşturmaktadır.

Kişilerarası iletişimde sosyal rollerle, gerçek benlik arasındaki uyumsuzluk, çağdaş insanı ya bunalıma sürüklemekte ya da ikiyüzlülüğünü pekiştirerek gerçek değerlere karşı duyarsızlaştırmaktadır. İnsanın içinin

sesi hak bellediği doğrultuda davranmasını telkin ederken, sosyal, ekonomik hayatın zorunlulukları tam tersi bir yaklaşımla “Önemli olan sonuçtur” düşüncesini pekiştirmektedir. Bu bağlamda, günlük yaşantılar bireye şu telkini yapmaktadır: “Sonuca varmak için meşru olan ve olmayan tüm yolları deneyebilirsin. Önemli olan amaca varmak için denediğin yolların ahlaki değerleri değil, sonucudur.” Etkileyenin önemli bir gücü varsa, davranışlarının değerler ölçüsüne uygun olup olmaması üzerinde durulmaz; önemin yararcı ve günlük doyuma götüren gücü, değerın özbilinçsel (vicdânsal) gerçek gücünü baskılar.

Yukarıda işaret edildiği gibi günümüz koşullarının da etkisiyle eğitim sistemimiz kuşakları faydacı bir anlayışa doğru iterek, değer üretmeden, önemli olmanın önemini bilinçaltına işlemektedir. Bu bilinçle bireyler çevrelerindeki olup biten olayların arkalarında yatan bilimsel ve felsefi derin anlamları anlamaktan öte, olayları yüzeysel ilişkileriyle değerlendirip ona göre tutum takınmaktadırlar. Böylece değer ve önem kavramlarının arkasındaki derin anlamları ayırt etmeden gelişmiş güzel birbirlerinin yerlerine kullanabilmektedirler.

Değeri, ancak değer üretmenin zahmetli yollarında güçlkle yürüyenler bilir. Değer dışarıdan verilen bir şey olmayıp; kişinin öz çabalarıyla gelişen bir aşamadır. Sosyal yaşamda “önem”in ölçüsü, kişilerin toplumdaki rolleri gereği ve etki gücünden dolayı dışarıdan kendisine yüklenen geçici ve görelî bir ölçüdür. Değer ise kişinin niteliksel birikimlerini, değişimlerini ve geri bildirimlerini ifade eder. Bundan böyle değeri anlamak, nesnel ölçü edinmekle olanaklıdır. Bunun için değer üretenleri çoğu durumlarda çevre önemsemeyebilir. Ancak “ger-

çek değer”, özü kavrayanlar tarafından anlaşılabilir. Anadolu ozanının dediği gibi, “Sarraf olmayan ne bilir, zanneder her taş incidir.”

Değer atfetme anlayışının altında; anlamak, anlaşılacak, paylaşmak ve kendini gerçekleştirme bilinci yatmaktadır. Kendini gerçekleştirme, Tolstoy’un “Sanat nedir?” sorusuna cevap ararken belirttiği koşullarda oluşur: “Sanat doğum sancıları çekmeye benzer, birey gerçek kendini arar, aradığı ise samimi olarak yeni yapamayacağını görmek ve yapabileceklerinin üzerine korkusuzca giderek yapmaktır (Tolstoy:1996).

Değer üretme ancak kendini gerçekleştirmiş insanların varabileceği bir düzeydir; aynen sanatta olduğu gibi. Kendini önem kefesinde görenler, bilgi ve emeğin kefesine de dikkat ederlerse değerli olma yolunda ilk adımlarını atmış olurlar.

Bilinçaltı pusulalarımıza yön veren ve davranışlarımızı belirleyen “Her önemli değerlidir” yaklaşımını, sosyal hayatın içinde somut örnekleriyle görebilmekteyiz. Bu bilişsel ölçüyü, bazı insanlar bilerek ve isteyerek bir güç gösterisi şeklinde kullandıkları halde, bazı insanlar farkında olmadan çevrenin faydaya yönelik psiko-sosyal kültürel etkisiyle davranış haline getirmektedirler (Sharman, 2006: 82). Günün aşırı yarışmacı ve yarara dönük yüzü, yaşamın niteliksel yönlerine değil, günlük geçerliliği olan durumlarına yüksek bir ilgi göstermektedir.

Değer üretmek birden olmaz, bir süreç işidir; dün, bugünün temeli, bugün ise yarının belirleyicisidir. Olumlu veya olumsuz hiçbir gelişme dün ile bağlantısız ve yarından kopuk olamaz. Günümüz toplumlarında kullanılan eğitim sistemlerinin birey benimsenmeye çalıştığı iki öğ-

retisi vardır. Bunlardan biri “kalıplaşmış”, “sorgulanmayan”, “bağnaz” düşüncü anlayışıdır, diğeri ise bireycilik ve yararcılıktır. Bu anlayışlar tam bir post-modern insan tipini ortaya çıkarmaktadır. Ortamın kendilerine sunduğu ve hazırda olan olanaklar sayesinde elde ettiği önemin büyümesiyle gözleri kamaşan çağın insanı, kendini objektif değerlendirmede ve hatalarını görmede zorlanmaktadır. Bu tanıma giren kişiler ilk önce içine düştüğü bilişsel miyopluktan kurtulup, kendi “artı” ve “eksilerinin” bilincine vardıkdan sonra etraftaki değerleri anlayabilirler. Robin Sahrma (2006) Aile Bilgeliği adlı eserinde şöyle diyor: Farkındalık değişimden önce gelir. Yaşamında odaklandığın şeylerin büyüdüğünü ve üzerinde düşündüğün şeylerin de geliştiğini görürsün. Ve dikkatini verdiğin şeylerin de önemi artar (Aynı, 2006: 82).

Dünün birikimlerini hesaba katmadan bugünü tayin etmeye çalışmak veya dününe takılarak günün değişimlerinin farkında olmamak insanı yeni değerler üretmeden alıkoyar. Bu yarınsak ve uzaksak algı kusurunun çözümlüne reçete vermek zordur. Ancak yollar tükenmiş de değildir. Eğitimsizliğin ortaya çıkardığı sorunu çözmek nitelikli eğitimle, bilimsel ve insani yüce değerler üretmeyle olanaklıdır. İşe aileden başlayarak bireylerinin bilinçlendirilmesi, eğitimi yarışmacı kuru rekabetçilikten kurtarıp, insanın gelişimini ön plana alan düşünsel, sosyal ve bilimsel değerler üretmeye yönelik olan özsel değişimlere ihtiyaç vardır. Konuyu Mevlana’nın şu özlü sözü ile veciz bir şekilde özetlemek gerekirse: “Ne fark eder ki; kör insan için elmas da bir, cam da. Sana bakan kör ise sakın kendini camdan sanma! Değeri anlamak bilişsel körlükten kurtulmaktır.

SONUÇ

Önem ve değer kavramları, kişilerin bunları günlük yaşamda kullanma tarzları, bu kavramları algılayışlarına göre iletişimlerini düzenlemeleri, onların kişilik özellikleri ve eğitsel, sosyo-kültürel niteliklerine bağlıdır. Günümüze kadar örgün ve yaygın eğitim sistemi yoluyla yetişmekte olan kuşaklara bireysel uyumu sağlamak ve bunun yanında toplumların devamlılığı için, ortak davranış kalıpları benimsenilmekte, bu yolla mümkün olduğu kadar iletişim çatışmalarının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Oysaki eğitsel etkileşim ve hedefler, söz konusu kurumların denetiminden çıkmış yaygın iletişim araçlarının güdümüne girmiştir. Diğer bir anlamda sınırlar belirsizleşmiş, kavramların içi boşaltılmıştır. Bu kavramlardan en fazla yara alan da önem ve değer anlamları olmuştur.

Çağımız, iletişimin bombardımanı altında, hızlı bir değişim yaşamaktadır. Bu değişim insanı yalnızlaştırarak kendini değerli hissettirecek duygu düşünceleri zayıflatıp, bilinçte yeri kolay doldurulamayacak boşluklar yaratmaktadır. Birey, gelenekçi eğitim yaklaşımlarıyla, sınırları belirsiz medyatik öğretilerin arasında rol karmaşası yaşayarak, bilişsel ve duygusal çatışmalara düşmektedir. İçine düştüğü bu sarmalın baskından kurtulmak için doyumunu ya ihtiyacından fazla tüketerek ya da kendini önemli hissettirecek, gücü ile orantısız yarışmaların içine dalarak kurtulmaya çalışmaktadır. Bu çaba çoğu zaman başarısızlıkla sonuçlandığında daha yoğun bir engellenme duygusu ve çatışmalar yaşamaktadır. İçine düştüğü bilişsel çatışma sonucu ortaya çıkan aşırı kaygı ve gerilimden kurtulmak için savunma mekanizmaları geliştirmektedir. Gün-

lük savunmalar yetersiz kaldığında garip, saçma görünen davranışlara sapsmaktadır (Baymur, 1993,83). İnternet bağımlılığı bu sapsmalardan en önemlisidir. Sanal ortamda yapılan iletişim gerçek sosyal ve duygusal etkileşimin yerini dolduramamakta, bireylerin bilincinde boşluklar oluşturmaktadır. Kendini yalnız bulan çağın insanı, “gerçek değerlerden” uzaklaşarak, kendini sanal bir dünyaya ait hissetmekte ve günlük geçici doyumlar arkasından koşmaktadır. Bazı göreceli başarılar ise önemli olma duygusunu tatmin ederek gerçek hayatla yüzleşmekten alıkoymaktadır.

Önem, geçerliliği zamanla sınırlı olan akçe gibidir, nesnesi ortadan kalkınca geçerliliği de ortadan kalkar. Ancak değer varoluş sürecinin ilkeleleriyle anlam kazanır ve ağırlığını hissettirir, önemden daha doyurucu ve uzun solukludur. Onun anlaşılması bilgi birikimini, farkındalığı ve zor bir süreci gerekli kılar. Yüzyılımız, bilgi çağı olarak nitelenmiştir, ancak değerli olanı anlama sorunu sürüp gitmektedir. Evrensel bilgiden yoksun, hem gelenekçi hem de çağın yararcı anlayışında olanlar, “benim için yarar sağlayan hem önemli hem de değerlidir” görüşünü sürdürmektedirler. Yarar ödülünü kanıksamış olanlar, emekle elde edilenle yetinmeyip, ne pahasına olursa olsun yeni yararlar peşinde koşmaktadırlar. Kolay iletişim olanakları ve tanıtım kaynakları yarar davranışını teşvik etmekte bu yolda yürüyenlere cazibe ve heyecan oluşturmaktadır.

Değerli olanın hakkını teslim etmek için, günü kurtarıcılıktan sıyrılıp, evrenin ve insanlığın gelişimine bir bütün olarak bakmak gerekir. Olaylara yalnız yararcı bir açıdan bakmadan, evrensel doğruları anlayanlar, onları savunmayı insani bir görev olarak gö-

renler, bildiklerini ve hak bellediklerini insanlıkla paylaşanlar, değer yaratıcısı ve ölçüleridir. Bu nitelikte olanlar azınlıkta olsalar bile, dün olduğu gibi bugünde gerçek değer üreterek geleceğe adlarını yazdırmaktadırlar.

MURDOCH Iris, (1983) *Sartre'in Yazarlığı ve Felsefesi* Türkçesi Hilav Selahattin, Yazko Yayınları, İstanbul, Aynı, 2005,11- ANKARA

PÜSKÜLLÜOĞLU Ali, (2004) *Türkçe Sözlük*, Arkadaş, Yayınevi

TOLSTOY, Lev Nikolayeviç, (1996) *Sanat Nedir*, Çeviren: Duran

KAYNAKÇA

TİMUÇİN, Afşar (2005) Türk Felsefe Derneği Yayını, Felsefe Dünyası, *Kü-reselleşme Karşısında Değerlerimiz Sempozyumu Bildirileri 3-4 Haziran*, Ankara

CEV İZCİ,Ahmet (1996) *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Ekin Yayınları

CÜCELOĞLU, Doğan (1991) *İnsan ve davranışı, Psikolojinin Temel Kavramları* Remzi Kitabevi.

CÜCELOĞLU, Doğan (1992) *Yeni-den İnsan İnsana*, Remzi kitabevi.

DEMİR Ömer ve **Acar** Mustafa, (1997) *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları

ERTAŞ Murat, [http/ blog Milliyet-com.tr](http://blog.Milliyet-com.tr). 18 Eylül 08. Alıntı 28.11.2011

FREEDMAN J.L./ SEARS D.O./ CARLSIMTH J.M (1998.) *Sosyal Psikoloji* Çeviren: Ali Dönmez, İmge Kitabevi

JAKOBY Russell, (1996) Belleğini yitiren Toplum Adler'den Laing'e Konformist Psikolojinin Eleştirisi İng. Çev: Hakan Atalay

